

Fra A. D. Jørgensen til Erik Balling

OM NØDVENDIGHEDEN AF AT GENTÆNKE, HVAD EN HISTORIKER ER

AF

CLAUS BRYLD

Selvom nutidens historikere lige som fortidens, dengang den var nutid, afsiger domme på nutidens præmisser, er denne historiker ofte besjælet af andre motiver, end fortidens historiker var. De afdøde kolleger skulle ganske vist også både kunne appellere til tilhørerne/læserne og bekræfte magthavernes interesser, men de skulle ikke som de nutidige historikere – og især den største nulevende af dem alle, fjernsynet – bevise deres evne til at fastholde millioner af menneskers interesse for at kunne motivere nødvendigheden af deres arbejde. Det rakte med en elite af magthavende og formuende, og de store befolkningsgruppers fortidsinteresse blev så fyldt ud af kirken og præsterne. Kirken var jo også et audio-visuelt medie.

TV som historiker!!, vil nogen udbrøde. Jamen, det *er* denne institution, der formidler historie i nutidens samfund. TV er den moderne hof-historiograf for masserne. Det er ikke i særlig grad skolen – og slet ikke universiteterne – der formidler historie. Det er i lidt højere grad populære forfattere og historiepopulisatorer; men først og sidst er det den store daglige billedkværn hjemme i dagligstuen. TV har kort sagt etableret sig som det altdominerende historieformidlende medie, som vinder stadig større markedsandele på biografens og ugebladets bekostning. TV er nutidens fortidsdommer, og ovenikøbet den højeste instans, hvis domme ikke kan appelleres – men nok diskuteres.

Kristian Erslev ville have spærret øjnene op, hvis han kunne se, hvilken overvægt historieformidlingen i vore dage har fået i forhold til historieforskningen, både målt i penge og i publikum. En enkelt udsendelse som *Gøngehøvdingen*, hvor emnet i hvert fald påstås at være historisk, koster lige så meget som opretholdelsen af Institut for historie ved Københavns Universitet i 6-7 år med 30 lærere og over tusinde studerende!

Men Erslev ville næppe have løftet øjenbrynene i arrogance. Hans skrift om historieskrivningen fra 1911 er nemlig et profetisk skrift; udviklingen i de sidste 30 år har i hvert fald bekræftet hans betoning af, at det han kalder historieskrivning er noget andet og dermed noget, der kræver en anden tilgang, end historieforskning, kort sagt at de to områder ikke kan måles med samme alen. Kritikken af Erslevs positivistiske forståelse af historievidenskab med stort H er nok berettiget, men til gengæld har hans kritikere glemt et andet hovedærinde hos ham, nemlig at han faktisk ville slå et slag eller bryde en lanse, som han selv skriver, for *historieskrivningens frihed*. Denne så han realiseret hos andre end sig selv, tøjlet som han var af strenge videnskabelige krav, blandt danske historikere vel mest hos A. D. Jørgensen, som han betegnede som en genial historieskriver.¹ Erslev erkendte fuldt ud, at der var lighed og slægtsskab mellem historieskrivning og historievidenskab, og at den første som oftest byggede på den anden, men han ville ikke anerkende den blandt de nye positivistiske historieforskere udbredte påstand, at historieskrivningen blot var »historievidenskabens fremstillingsform«. »Historieskrivningen vil efter hele sin karakter både give mindre og mere end den historiske videnskab, og dens ret dertil bør ikke underkendes. Denne ret er det vel egentlig ikke så vanskeligt at forstå. Vi ønsker, at historieskrivningen skal stille os ansigt til ansigt med svundne tiders menneskeliv og derved tillade os tilnærmelsesvis at se det, som vi kan se det liv, der rører sig om os selv... I ældre tider gav man historieskrivningen plads mellem poesien og filosofien, og man var derved sandheden nærmere end vore dages strikte teoretikere«.²

Historieskrivningen, på moderne: historieformidlingen skulle ikke begrænses for stærkt af videnskabens autencitets- og objektivitetskrav; den skulle kunne udfolde sig på sine egne præmisser, »selvstændigt«. Og det, den skulle virke for, var det, han med direkte henvisning til Nietzsche kalder for »Historiens nytte«. Et yderligere citat fra Erslevs skrift kan illustrere dette:

»Når vi modsat ser den fremadskridende udvikling i historien, hvor alt hænger sammen, men alt også er nyt, bliver det ikke sådan at uddrage umiddelbare læresætninger af historien, og hvad vore moderne metodikere har om historiens nytte, er også overmåde lidt og vagt. Vil man i vore dage have at vide, hvad menneskene mener

¹ Kr. Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, i »Om historieskrivning og historieforskning, afhandlinger af Kr. Erslev og Povl Bagge«, 1978, p. 48 f.

² *Ibid.*, p. 56 f.

at kunne lære af historien, må vi ikke vende os til videnskabsdyrkerne, men til det praktiske livs mænd eller til TV-producerne, der vil forklare historiens vigtighed for befolkningen. Hvad de fortæller os, falder for en del sammen med, hvad historievidenskaben sætter som sit mål. Historien skal bringe befolkningen forståelse af, hvorledes menneskene fra et lavt begyndelsestrin efterhånden er vokset frem til højere kultur; den skal få indtryk af den dybere sammenhæng i de historiske begivenheder og forstå, hvorledes årsag og virkning kæder sig sammen. Men TV-producerne vil dog ingenlunde begrænse historiens betydning til, hvad den giver den menneskelige erkendelse; tværtimod vil de betone, hvorledes den også fremmer andre sider af sjælelivet. De vil prise historien som den, der bringer fantasien næring ved at vise os de store skikkelser, der virker så meget kraftigere, netop fordi de tilhører virkeligheden, ikke er fostre af fri digtning. De vil henvise til, hvorledes historien nærer følelseslivet, vækker sympatien for det ædle og onde, hvorledes den fremmer de følelser, der bærer menneskenes samliv i stat og samfund. Mest af alt vil man dog i vor tid fremhæve, hvorledes historien styrker den europæiske bevidsthed ved at fremdrage minderne fra de europæiske folks egen fortid og lære de unge at elske europæerne og den europæiske union«.³

Naturligvis, citatet er forfalsket – med et pædagogisk sigte! Men lige bortset fra den sidste sætning, hvor der selvfølgelig skulle have stået, at historien styrker fædrelandskærligheden og ikke kærligheden til Europa (og selv for den radikale Erslev næppe heller til Tyskland!) – en modernisering fra min side, som jeg senere vender tilbage til – så er der kun foretaget to ændringer i Erslevs tekst. Ordet »pædagoger« er udskiftet med »TV-producere« og vendingen »de unge« med »befolkningen«. Og der kunne egentlig ligeså godt have stået »TV-producere og pædagoger«, for de er ofte ude i det samme ærinde!

Erslev var altså fuldstændig klar over den didaktiske og ideologiske rolle, historieformidlingen spillede, og som den spillede delvist uafhængigt af det forskningsmæssige grundlag. Han nævner ikke begrebet identitet, men det er det, det drejer sig om, d. v. s. hvordan historieformidlingen opbygger indlevelse og afstandtagen i forhold til bestemte værdier og institutioner. Og ikke nok med det, Erslev klandrer også metodikerne for ikke at have interesseret sig for hele denne side af sagen!

³ Ibid., p. 40 f.

Læst på denne måde bliver Erslevs klassiske skrift faktisk ganske moderne, ja aktuelt. Det interessante i det er herved ikke modstillingen mellem den videnskabelige historiske erkendelsesmåde og fremstillingsproblematikken, den såkaldte subjekt-objekt problematik, som de, der har fortsat debatten, har fokuseret så stærkt på,⁴ nej det spændende er den stadige insisteren på, at historieformidling indgår som et vigtigt led i den samfundsmæssige reproduktion ved at motivere mennesker til *handling*.

»Hvad der virker i historien som motiv til handling, det er ikke historievidenskabens kun hundrede år gamle tanke om den store sammenhængende udvikling. Når den betoner den langsomme vækst, forholdenes magt, uigennemførligheden af reformer, hvor de nødvendige forudsætninger fattes, vil den snarest svække handlelysten... Nej, det er historiens anden side, ikke evolutionen, men revolutionen, ikke tilstandene, men handlingerne, og frem for alt, de store personligheder, det, som historievidenskabens har vanskeligst ved at komme til rette med, men som for historieskrivningen netop er centralt, det er det, som virker stærkest på følelsen og derved kan drive frem til handling«.⁵

⁴ Den mest berømte kritik af Erslevs skrift er Povl Bagges »Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift »Historie-skrivning« fra 1940, genoptrykt i »Om historieskrivning og historieforskning«, 1978, pp. 61-90.

Bagge har utvivlsomt ret i, at Erslevs betoning af historieskrivningen som »kunst« og ikke videnskab i sidste instans også må ramme historieforskningen, da denne lige såvel som formidlingen er bundet af sproget og den samfundsmæssige kommunikation. Men det gør ikke Erslevs kredsen om det særegne ved historieformidlingen mindre interessant. På trods af eller måske netop på grund af sin positivisme, der gav ham problemer, er Erslev her mere i pagt med den aristoteliske skelnen mellem videnskab (logik) og retorik, der nok er forskellige erkendelsesområder, men som supplerer hinanden, idet retorikken er en tænke- og argumentationsmåde, vi kan bruge til at dømme på felter, hvor vi ikke via logikken har fuldt overblik. (Se Søren Kjærup: Det retoriske perspektiv, i »Universitetslæreren« 1, 1992, p. 21). Denne position skyldtes formentlig de mere udpræget positivistiske metodikeres (især Seignobos') totale benægtelse af retorikkens betydning inden for historiefaget. Når Erslev betoner ønskeligheden af, at historien fremstilles umiddelbart/sanseligt, så læseren får en oplevelse ud af det, afvises dette naivt af Bagge med, at det historie-læsende publikum »oplever ved at forstå den dybere årsagssammenhæng, som vi kun yderst sjældent fatter i den virkelighed, vi umiddelbart anskuer«. Fremstillinger, der kun »tegner anskuelige billeder«, må efter Bagges mening forvises »til barnekamret«. (Op. cit., p. 83). Her viser Bagge sig altså mere positivistisk-antikvarisk end Erslev – for målt med en moderne receptions-målestok får publikum netop et historisk udbytte ved at pendle mellem et emotionelt og et kognitivt oplevelsesniveau (se f. eks. Claus Ladegaard: Christabel og historiebevidstheden – om reception af en historisk fiktionsserie, speciale, RUC 1990).

⁵ Ibid., p. 43 f.

Dette er jo en opskrift på den personcentrerede, dramatiserede historiefortælling, som TV dyrker så stærkt i dag!⁶ Erslev stoppede ganske vist her; selvom han understregede historieproduktionens ideologisk-sociale karakter, drog han ikke den konsekvens, at historikerne jo så måtte begynde at studere de sociale og psykologiske virkninger af deres handlingsmotiverende historieformidling. Men det må vi så gøre.

Den massekulturelle historieformidling er i dag blevet en udfordring for den tænkende historiker, som kun kan besvares ved at udvide perspektivet for, hvad en historiker er. Som supplement til deres klassiske arbejde må historikerne blive en slags historiebevidstheds-sociologer, der er i stand til at analysere massemediernes produkter og deres effekt. Det går i hvert fald ikke længere an at lade som om man som professionel historiker – der skam ved, hvad rigtig historie er – ikke vil nedlade sig til at beskæftige sig med al den populære historieformidling, der strømmer fra biograflærrederne, tegneserierne, TV-skærmene osv. Naturligvis kan historikerne blive ved med at negligere denne tingenes tilstand – og for nogles vedkommende måske ligefrem benægte de bevidsthedsmæssige virkninger af den – men så må de også se i øjnene, at de fraskriver sig muligheden for at øve indflydelse på denne type historieformidling. At det så bliver en sag udelukkende for forfattere og journalister, og at historikerne må finde sig i det, der kommer ud af det, uden at kny. Det kan også komme til at betyde, at hele den industri, der er ved at blive bygget op på kulturarven, den såkaldte *heritage industry* med fredning, historieturisme osv. – og som man med god grund kan stille sig skeptisk overfor, men næppe forhindre – vil udvikle sig uden historikernes medvirken eller med bistand fra historikere, der er opflasket i en anden og mere kommerciel ånd, hvor de store videnskabelige idealer, som vi andre trods alt er blevet indpodet, er lavere prioriteret.⁷

⁶ Jvf. Søren P. Espersen, Carsten T. Nielsen og Jesper Olesen: Den dramatiske historiefortælling i TV, RUC 1990, p. 111 ff.

⁷ Amerikaneren David Lowenthal peger i sin monumentale bog »The Past is a Foreign Country,« 1985, på nostalgien som et behov, der er opstået p. g. a. samfundenes ændring gennem industrialiseringen, og på, at det bliver udnyttet kommercielt. Efter Lowenthals mening har det lige så lidt med ægte fortidsinteresse at gøre som Mallorca-turistens interesse for Mallorca (deraf titlen på hans bog). »Vi moderne mennesker har i den grad viet vor videnskabs ressourcer til konservering, at der nu bogstavelig talt ikke er noget, som ikke er betydeligt mere levende efter døden end det var før... Alle memorabilia bliver passet og plejet, lige fra levn fra den amerikanske revolution til genstande fra Auschwitz; antikviteter omfatter nu også døgnfluene fra i går; interessen for slægtshistorie går fra Haley's bog »Roots« til mormonske forfædres retrospektive omvendelse. For længst rodløse og for nylig usikre på fremtiden finder amerikanerne *en masse* trøst i at se tilbage: historiske landsbyer og egne bliver surrogat-hjembyer med et familiært og beroligende landskab for

Vi må se i øjnene, at faget står over for nye store udfordringer. Jeg skal give nogle eksempler, både abstrakt og konkret. Historie i dag er på mange måder ved at blive til *arrangement* eller iscenesættelse af fortiden og ikke kritisk bearbejdet fortids-rekonstruktion. Traditionelt har den brede historieformidling, både den af mere kommerciel art og den i skolesystemet, overordnet været bestemt af grundlæggende økonomiske og politiske samfundsinteresser. Borgerne, ikke mindst skolebørnene, skulle tilpasses politisk og socialt ved at blive opdraget til ansvarlige statsborgere med national loyalitet, internalisering af over- og underordningsforhold osv. som mål. Hertil ydede historieundervisningen og -popularisationen også sin skærv. Den skulle *motivere*, f. eks. til selvopofrelse i krig eller til at adlyde arbejdsgiveren og øvrigheden. Men det med det nationale er ved at være passé, og i det hele taget går samfundets historiebrug i dag snarere i retning af *legitimering* end motivering. Brugen af historie til national bevidsthedsdannelse eller til åben social selvhævdelse for denne eller hin klasse i samfundet er aftaget til fordel for en form for efterrationaliserende historiebrug der hvor der tilsyneladende er behov for det. Hvor der tidligere var tale om elitær mobilisering, er der nu snarere tale om folkelig efterbehandling. Historien bruges som det, der i gamle dage hed et palliativ-middel, altså et lindrende middel til at lukke gamle sår, der ellers kunne gå betændelse i til skade for hele (samfunds)legemet.

I dag skal historien altså snarere forsones end trække skillelinier, og dette træk forstærkes af formidlingens massekarakter. De store ophidsede debatter i presse, radio og fjernsyn, der jo sådan set er gefundenes Fressen for historikeren, men som de fleste historikere aldrig blander sig i, opstår kun i forbindelse med formodede *brud* fra massemediernes side på den historiske consensus, hvilket de sidste ti års danske TV-formidling af historie har leveret flere spændende eksempler på. Jeg tænker delvis på Paul Hammerichs Danmarkskrønike og Erik Kjersgaards Danmarkshistorie i TV, men ikke mindst på Stellan Olssons serie om Jane Horney, Maj Wechselmanns film om besættelsestiden – som ganske vist blev bortcensureret, men alligevel eller måske netop derfor vakte genklang – og på Bjørn Erichsens og Ebbe Reichs store serie om den danske arbejderbevægelses historie, »Snart dages det...«⁸

mennesker, hvis referencerammer iøvrigt er blevet ændret til uigenkendelighed«. P. XV, min oversættelse.

⁸ Jvf. Claus Bryld: Historiedebat 1982: De begavede, de dannede, de formuende – og Bertel Haarder, i »Historie og Samtidsorientering« 1, 1983, pp. 7-22. Samme: Bewusstes und Verdrängtes in der dänischen Geschichte. Die Kontroverse um die Fernsehserie »Jane Horney«, i K. Schulte og W. Wucherpfennig, Ed.: Die Gegenwart der Vergangenheit,

Massepublikummet og de dertil hørende påvirkningsmuligheder er nok én del af forklaringen på, at disse film/serier vakte så stor opsigt og debat, og *herigennem* blev de også interessante for magtsystemet. En anden og nok så væsentlig er, at de ramte ind i dansk historisk identitet. Vigtige elementer i den politiske efterkrigshistorie såsom udenrigs- og sikkerhedspolitikken bygger f. eks. på 1945-kompromis'et mellem politikerne og modstandsbevægelsen, og det har befordret et bestemt billede af besættelsestiden, et billede, der er blevet del af danskernes »historiske kapital« (om dette begreb, se senere). Når et massemedium og ikke nogle enkelte videnskabsmænd sætter spørgsmålstegn ved dette billede, træder en række mekanismer i kraft, både i massepublikummet og – ikke mindst – i de kredse, der har bestemte billeder at pleje, f. eks. i den historiske modstandsbevægelse. Tilsvarende m. h. t. Socialdemokratiet.

Man kan måske sige, at historieformidlingens samfundsmæssige ændring svarer til den borgerlige offentligheds forvandling, som Habermas har analyseret i sin bog om den borgerlige offentligheds strukturforvandling.⁹ Historieformidlingen er i stadig højere grad blevet *repræsenterende*, blevet til en del af den repræsentative offentlighed eller det Habermas også kalder »refeudaliseringen«. Hvert firma, hver organisation, hver gruppe af snart sagt hvilken som helst art skal have sin egen historie; formidlingen skal mere tjene denne eller hin særinteresse, end den skal være et led i en oplyst, diskuterende offentlighed, hvor målet er at finde frem til en form for sandhed. De stort iscenesatte historiske jubilæer kan også ses som udtryk herfor, ikke mindst Stavnsbånds-jubilæet i 1988: Det var historierepræsentation med det formål at gøre offentligheden opmærksom på landbrugets uadskillelighed fra alt, hvad der er godt og demokratisk i det danske samfund.¹⁰

Således opstår det historie-pluralistiske samfund eller det, der af en tysk filosof med positiv ladning er blevet kaldt en »ikke-totaliserende« historie, »i hvilken man på én gang kan være jøde og preusser, arbejdsgiver og marxist, ja endda mandlig feminist«. Eller med et andet

Geschichte und nationale Identität in Deutschland und Dänemark, 1987, pp. 90-102 (findes på dansk i forkortet form i »Fortid og Nutid« bd. 23, hefte 4, 1986). Eline Ahnfeldt-Møllerup og Mette Sejr Olsen: *Historie som nyhed. En analyse af 9 landsdækkende danske avisers dækning af Jane Horney-debatten 1985*, RUC 1991. Claus Bryld: *Formidling af arbejderhistorie i massemedierne. Politiske og ideologiske problemer med Danmark som eksempel*, »Skrifter fra Institut for historie og samfundsforhold ved Roskilde Universitetscenter«, 14, 1987.

⁹ Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall. Henimod en teori om det borgerlige samfund*, 1974.

¹⁰ Jvf. Bernard Eric Jensen: *Stavnsbånds-jubilæer som politisk teater*, i »Den jyske historiker« 45, 1988, pp. 23-57 og samme: *Hvad stavnsbånds-jubilæer er blevet brugt til*, i »Historie og Samtid« 1, 1988, pp. 20-31.

eksempel: »At være tysk kvindelig pacifist med et polsk navn og en farvet ægte mand og fortælle historier i overensstemmelse hermed er ikke længere på nogen måde et forræderi i højkomplekse samfund«. ¹¹ Man sammensætter sin identitet efter hvad man synes er godt fra de forskellige historiefortællinger på samme måde som man klæder sig i tøj fra vidt forskellige moderetninger.

Det kan selvfølgelig være positivt med flere og komplekse identiteter i samfundet og dets historieformidling, hvis der vel at mærke er mulighed for at foretage reelle valg mellem disse identiteter. Men spørgsmålet er, om det er tilfældet. I modsat fald må man regne med, at der bliver tale om værdirelativisme eller simpelt hen om forvirring med glidende overgange til apati i befolkningen.

Det, jeg plæderer for, er, at vi anerkender historie som et socialt fænomen eller som det problemkompleks, som både Erslev og Nietzsche kaldte for »historiens nytte«.

Historieformidling er et instrument og kan som alle andre instrumenter bruges til vidt forskellige formål, men hvis vi på forhånd anser det for irrelevant, afskriver vi os muligheden for at bruge det og overlader dermed instrumentet til andre. Med en omskrivning af et Viggo Kampmann-udsagn i anledning af, at de venstreintellektuelle i 60'erne fandt fejl ved alle regeringsbeslutninger – »regeret bliver der alligevel«: Formidlet bliver der alligevel!

Jeg skal give et par konkrete eksempler på bevidst brug af instrumentet – på iscenesættelse af historien med et indoktrinerende formål.

I 1984 indledte statsministeriet under Poul Schlüters ledelse en forberedelse af *befrielsesjubilæet d. 4.-5. maj 1985* ved at nedsætte et udvalg med repræsentanter for statsministeriet, forsvaret, herunder NATO, politiet og modstandsbevægelsen. Dette udvalg skulle styre formidlingen af oplysning om besættelsestiden og befrielsen, bl. a. gennem økonomiske bevillinger og afholdelse af møder og højtideligheder. I et brev til alle borgmestre og amtsborgmestre i landet fra oktober 1984 opfordrede Schlüter dem til »lokal højtideligholdelse af befrielsesdagene« med vægten på værdier som frihed, fred og forsvar. Det hed videre i brevet: »Ikke mindst i betragtning af, at en stadig større del af befolkningen ikke personligt har oplevet befrielsen, finder regeringen, at 40 års dagen for befrielsen bør fejres på en værdig og højtidelig måde... De yngre generationer, der ikke har oplevet 5. maj 1945 skal bibringes »et indtryk

¹¹ Kurt Röttgers: *Historische Identität*, i antologien »Geschichte im Fernsehen. Ein Antologi«, 1988, p. 180 f.

af den helt specielle stemning, der rådede i Danmark i befrielsesdagene.¹² – Hvis Schlüter ikke direkte ville beskyldes for statspropaganda, kunne det vist ikke siges tydeligere, at det politiske *establishment* gennem iscenesatte manifestationer skulle forsøge at påvirke især ungdommen til at overtage etablissementets vurderinger af befrielsen. Og det var også det, der skete, bl. a. var forsvaret og politiet meget aktive i de glade dage med taler, hornmusik og parader i gaderne, og pressen fulgte villigt trop.¹³

På trods af de æg Poul Schlüter fik i hovedet ved befrielsesjubilæet i 85 gentog hele forløbet sig ved 50-året for besættelsen d. 9. april 1990 med et statsligt udvalg, bevillinger af millionbeløb til Atlantsammenslutningen, Folk og Forsvar, Frihedskampens Veteraner osv., så disse organisationer kunne udgive opbyggelig litteratur over temaet »Aldrig mere en 9. april!«¹⁴ Selvom dette repræsenterer åbenlyse forsøg på at »skabe historiebevidsthed« ovenfra, har ingen etablerede historikere interesseret sig for det, hverken som ophavssituation, som indhold eller som virkning.

Det andet eksempel vedrører den grasserende *internationalisering af historiefaget*. Internationalisme og internationalt historiesyn er selvfølgelig gode ting, men den politiske situation omkring EF og måske omkring andre områder i verden, hvor kapitalen slår bro fra kyst til kyst, har på det seneste frembragt forsøg fra nogle politikeres og historikeres side på at fremmane fælles historie og fælles identitet, som kan virke kunstige eller rettere politisk motiverede. På EFs foranledning er der nu udkommet en fælleseuropæisk historielærebog, der skal understrege de fælles træk og give det, der ikke vægtedes højt tidligere, ny betydning til stimulering af fællesskabet. »Europæiske kulturbedrifter skal markeres både i deres nationale og i deres fælleseuropæiske særpræg«, som en af de danske forfattere af bogen skriver.¹⁵ Jamen, det må da have været dårlige historikere, der ikke tidligere kunne se de fælleseuropæiske træk jævnsides med de specifikke træk for hver enkelt samfund eller nation! – Hvis

¹² Statsministeriet, 8. 10. 1984, journ. nr. 051-6.

¹³ Se Anette Warring: 40 år efter. Historiebevidsthedens og historieformidlingens samfundsmæssige betydning belyst gennem en analyse af iscenesættelsen af 40 års jubilæet for Danmarks befrielse og dets manifestation i massekulturen, RUC 1987.

¹⁴ Statsministeriet, div. papirer november 1989 – marts 1990 (»9. april-udvalget«), uden journ. nr.

¹⁵ Johan Bender: Europæisk identitet. Europæisk bevidsthed i historisk belysning, i »Noter om historie og undervisning« 110, dec. 1991, p. 56. Om nogle af kompromis'erne i denne historieskrivning, se artiklen: L'histoire à douze voix, i »Le Monde«, 26. 3. 1992.

M.h.t. en mere overordnet diskussion af problemstillingen, se Akia Iriye: The Internationalization of History, i »The American Historical Review« Vol. 94, No. 1, Febr. 1989, pp. 1-10 og det norske »Historisk Tidsskrift« 2, 1989, med temaet »Internationalisering af historiefaget«.

historikerne nu lader sig spænde for EF-vognen med kunstige begrundelser, gentager de i virkeligheden blot tidligere tiders laden sig spænde for den nationalistiske vogn.

De nævnte forsøg på bevidst politisk styring af den historiske dagsorden og *ikke mindst de elektroniske massemediers enorme udbud af historie* med næsten alle emner og i alle genrer lige fra rent dokumentariske til rent fiktive – og ofte i sammenblandede genrer – gør det bydende nødvendigt, at historikerne, med en helt original metafor, kommer på banen og begynder at spille med. Ellers risikerer vi at vågne op om ti år og befinde os i en »sund fornuft«, som vi ikke har været med til at frembringe og måske slet ikke bryder os om. På den baggrund er det også glædeligt, at Historisk Tidsskrift har taget diskussionen op med en artikel af Axel Bolvig i 1991.¹⁶

Men vi savner et begrebsapparat og følgelig også nogle analysemetoder til disse ting. Vi kan næppe længere bruge termen »historiens nytte«, både fordi den er for enkel, og fordi 75 års misbrug af historien i nationalistisk og partibureokratisk propaganda har gjort den suspekt. Såvel Goebbels som Stalin havde klart annammet Nietzsches budskab og forstod at bruge det: hos dem blev skellet mellem historieformidling og politisk propaganda simpelt hen sløjft.¹⁷ Men at det skulle gå sådan, kunne jo hverken Nietzsche eller Erslev vide, og de negative erfaringer vi har med brug og misbrug af historien må ikke føre til, at vi helt ophører med at beskæftige os med problematikken.

I forlængelse af det tidligere skrevne vil jeg foreslå, at vi på linie med udenlandsk forskning begynder at arbejde med begrebet »historiekultur«. Og hvad er så det? Det kan jeg måske bedst forklare ved at skitsere, hvordan jeg selv nåede frem til det. Det skal dog understreges, at begrebet ikke er opfundet af mig, men er blevet brugt i flere år i den historisk-didaktiske forskning både i udlandet og herhjemme, f. eks. på Danmarks Lærerhøjskole.

Mit udgangspunkt var at prøve at sammentænke begreberne historiebevidsthed og historieformidling. Historiebevidsthed er jo et ikke-materielt begreb i den forstand, at den ikke har nogen fysisk realitet. Historieformidling derimod er forbundet med nogle bestemte materielle

¹⁶ Axel Bolvig: Hybrid historie, i Historisk Tidsskrift Bd. 91, hæfte 1, pp. 211-218.

¹⁷ Se nærmere i Claus Bryld: Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Ideer til en udvidelse af det historiografiske begreb, i »Studier i historisk metode 21«, 1991, p. 91 ff.

strukturer i samfundet. Disse strukturer organiseres i traditionelle institutioner som familie, skole, kirke, militær og mere moderne såsom kulturelle foreninger, biblioteker, arkiver, muséer, og så massemedierne. Hver af disse institutioner har bestemte funktioner; deres fælles, klassiske opgave er at socialisere individerne, og man kan næppe tænke sig historiebevidsthed i befolkningen uden disse fysisk-materielle institutioner.

Kombinationen af historiebevidsthed og historieformidling kan man kalde for historieoffentlighed, men når institutionerne inddrages, er det nok bedst at anvende udtrykket *historiekultur*. Denne vil jeg så definere som den *kollektive proces, hvorved historien formidles, modtages og bruges ud fra bestemte former (genrer) og normer*.

Udgangspunktet er altså, at samfund har en historiekultur, der som traditionelt overleveret omfatter hele samfundet og er bred, diffus og consensus-præget. At Christian IV var konge i Danmark for nogle hundrede år siden og bidrog til tabet af Skåne, Halland og Blekinge, selvom han var en herlig fyr, der elskede vin og kvinder, er del af den danske historiekultur. At landboreformerne frigjorde den danske bonde og lagde grunden til vores uovertrufne demokrati er del af den danske historiekultur. At vi kæmpede for national frihed og demokrati mod den tyske nazistiske besættelse fra 1940 til 1945 er del af den danske historiekultur. At muséerne skal formidle kendsgerninger og oplysning om den danske fortid er en del af den danske historiekultur (den materielle side).

En medieproduktion i f. eks. TV behøver ikke at slå dette fast, men kan automatisk tage udgangspunkt i det, fordi det er alment accepteret sund fornuft. De historiekulturelle antagelser kan udtrykkes mere eller mindre stereotyp, det afgørende er imidlertid, at det overvældende flertal af danskere så at sige apriori godtager dem. Vi trækker allesammen på bestemte typer historiske billeder, som enten er banket eller lige så stille sivet ind i os fra den tid, hvor vi begyndte at tilegne os sproget indtil vores nuværende stade.

Men samtidig må vi nok operere med mere partikulære historiekulturer inden for den brede og diffuse ramme. Det gamle DKP havde sin egen kultur, hvor modstandskampen og kampen for freden under den kolde krig udgjorde den hellige referenceramme; FDF/FPF dyrker sin egen historie og mindesmærker osv. osv. Men de fleste individer og organisationer har altså en fælles »historisk kapital«, som den franske historiker Pierre Sorlin kalder det,¹⁸ en fællesnævner af historisk viden og

¹⁸ Pierre Sorling: *The Film in History. Restaging the Past*, 1980, p. 20.

bevidsthed, og det er denne fællesnævner massemediernes går ud fra, når de formidler historie. På denne måde bliver medieproduktionerne selvfølgelig gode kilder for eftertiden til forståelse af historiebevidstheden i vor tid, *men de spiller også en aktiv rolle i dannelsen af menneskene og samfundet*. For det meste en konserverende rolle, men ikke entydigt og altid. Nogle engelske fiktionsserier og f. eks. de tyske serier »Heimat« om det 20. årh.s tyske historie set fra en landsby og »Frihedens forår« om revolutionen i 1848 er eksempler på fremragende, kritisk historieformidling til et stort publikum, lige som vores egen »Matador« af Lise Nørgaard og Erik Balling var godt med.¹⁹

Herudover kan man tale om, at der er sammenfald og overlapninger mellem forskellige nationale historiekulturer inden for eksempelvis den »europæiske kulturs« rammer. Det er her, muligheden for i det hele taget at formidle europæisk historie med et identitetsdannende sigte ligger. Og denne mulighed er der selvfølgelig, den skal blot ikke forceres af aktuelle politiske grunde. Men at gøre noget lignende i et fællesprojekt mellem Danmark og Indien ville være tosset, al den stund der savnes en historiekulturel fællesnævner (eller hvis der er en, er den negativ, nemlig kolonialismen), hvilket selvfølgelig ikke betyder, at den indiske historiekultur er ringere end den danske, blot at den er anderledes.

Om sandhed i videnskabelig forstand er der ikke sagt noget her, men en af grundene til at operere med et begreb som historiekultur er netop, at de mest almene antagelser om historien, som de professionelle historikere jo heller ikke er unddraget, herigennem kan gøres bevidste i deres stereotypi. På baggrund heraf kan de så problematiseres, deres samfundsbestemthed kan påvises, og muligvis kan de ad åre erstattes af nogle »lidt sandere« antagelser. At der skal mere til end nogle doktor-disputater viser dog de stadig udbredte historiekulturelle antagelser om både landboreformerne og besættelsestiden, som det er blevet dokumenteret i de sidste år (jfr. note 10 og 13).

Inden for historiekulturen indtager massemediernes formidling som nævnt en central plads. Før TV spillede den historiske film en rolle, og de skrevne massemedier har også hele tiden været med i processen,²⁰ men efterhånden mest som vedhæng eller supplement til de elektroniske. Det bliver i stadig højere grad fjernsynet, der sætter dagsordenen for de

¹⁹ Jvf. Søren P. Espersen m. fl.: Op. cit. og Rie Fridorf og Annika Sørensen: *Matador set som historieformidling – indholds- og receptionsanalyse af en historisk fiktionsserie*, RUC 1991.

²⁰ Jvf. f. eks. Harald Gustafssons lille studie: *Historia till frukost. Ett bidrag till den icke-professionella historiekulturens historiografi*, i »Studier i modern historia, tillägnade Jarl Torbacke den 18. augusti 1990«, 1990, pp. 113-129.

historiske emner, som aviserne tager op, sådan som det også blev demonstreret med debatterne om Horney-serien, Wechselmann-filmen og »Snart dages det...« i 80'erne. Og spørgsmålet er endda, om ikke også fjernsynet eller i hvert fald massemedierne som helhed i realiteten sætter dagsordenen for, hvad *forskningen* finder det interessant at beskæftige sig med; det er en af franskmænden Pierre Nora's pointer i hans – og andres – store undersøgelse »La Memoire collective«. ²¹ Men det skal blot rejses som et spørgsmål her, hele problemkomplekset skal måske snarere ses som led i en større, samfundshegemonisk kontekst.

Det afgørende er at slå fast, at den massekulturelle formidling i langt højere grad virker bevidsthedsdannende, end forskningen gør det, selvom der naturligvis er en forbindelse mellem dem. Og samtidig bliver det gamle metodiske problem, som også Erslev var så optaget af, om historieskrivningens *tendens* kraftigt forstørret. Ja, man kan ligefrem sige, at den offentlige interesse, som TV-serierne vækker, genindsætter historieformidlingen i dens klassiske rolle som ideologisk faktor, som »folkeopdrager« – med de risici, men også med de frugtbare muligheder, som dette rummer. Vi er måske tilbage ved historieformidlingens udgangspunkt – den orale tradition – hvor TV spiller rollen som historiefortæller på torvet, og hvor spørgsmålet, om det, der bliver fortalt, er sandt eller ej er underordnet spørgsmålet, om det er underholdende og identitetskabende eller ej. Som overvejende *skriftligt* medium er historieformidlingens tid i hvert fald ovre. Og for at opfange de nye typer historieformidling er det nødvendigt, at det klassiske historiografiske begreb bliver udvidet fra at dække »historieskrivningens historie« til at dække historiekulturen og dens historie. ²²

Samtidig giver massemediernes brug af historie i et oplysende, respektive underholdende, øjemed historikerne en række nye udfordringer, som bør indbygges i faget. For det første med at forholde sig kritisk analyserende til medieproduktionerne analogt med den kritiske måde, vi forholder os til skrevne tekster på. Dette er forudsætningen for, at der kan opstå en kvalificeret opinion omkring den medieformidlede historie, som kan forholde sig kritisk-konstruktivt til den; herunder bør der også udvikles en kvalificeret dagbladskritik af historien i de elektroniske medier. For det andet må historikerne gå ind i et direkte samarbejde om

²¹ Jvf. Odd-Bjørn Fure: Kollektiv erinding, i »Den jyske Historiker«, ekstranummer, dec. 1989, p. 23. Dette synspunkt er i diametral modstrid med den uhildethed, som Erslev mente var karakteristisk for historieforskningen i modsætning til historieskrivningen.

²² M.h.t. en nærmere argumentation herfor, se Claus Bryld: Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Idéer til en udvidelse af det historiografiske begreb, 1991.

produktionerne i stedet for at holde sig i fornem og frustreret afstand af dem. Historikere og professionelle mediefolk må begynde at samarbejde både om selve produktionerne og om den virkning de har.

For nu at summere op: Med hensyn til *medieproduktion* af historie er det vigtigt, at historikerne, hvor det er muligt, går ind i den og samarbejder med mediefolkene.²³ Vores udgangspunkt er anderledes end de sidstes – og ikke mindre nødvendigt – men den skoling i kritisk tænkning og objektivitetssøgen, som vi har lært, må ikke spærre for krav om fortælling og aktualisering. Der må med andre ord findes en balance mellem det smalle og udialektiske, som mediefolkenes personcentrering og fortællemani tenderer mod, og det brede og dialektiske, som en historievidenskabelig tilgang tilsiger.

Ved en TV-serie om en af de folkelige bevægelser historie i Danmark må det f. eks. være historikerens opgave at få anskueliggjort ikke blot de førende personligheder og deres udvikling, som det vil være nærliggende for produceren og instruktøren, men hele bevægelsens bredde og spændvidde. Kun herigennem kan det komplekse og modsætningsfyldte i nutidens tendenser finde sammenligningsmuligheder i historien. At denne spændvidde ikke kom frem i serien om den danske arbejderbevægelses historie, »Snart dages det...«, eller i hvert fald kun i det første par afsnit, var seriens alvorligste mangel ud fra en politisk-didaktisk synsvinkel (»historiens nytte«). Blot én reformistisk »helt« blandt de mange ikke-reformistiske kunne have forsynet den socialdemokratiske historie med den kamp-dimension, som den vitterligt også har, og have været et spejl for de mange socialdemokrater, som nu vendte sig beskæmmet bort.

Omsat til folk, der vil skabe video- og TV-historie, betyder det, at de 1. ikke blot skal fortælle en historie, men formidle en opfattelse, et engagement om man vil, men gøre det på et åbent, bredt og nuanceret grundlag, og 2. skal holde sig fri af de snævre legitimerings- og manifesteringskrav, eksempelvis af statslig, partipolitisk eller erhvervsmæssig art, som historikerne i virkelighedens verden næsten altid har været bundet af. I begge sæt krav ligger der en vigtig opgave for historikerne, som ikke kun er svær at opfylde teoretisk, men også i det praktiske livs kontante kamp om indflydelse, tid og penge. Hverken teori eller praksis bør imidlertid skræmme historikerne fra at forsøge på begge dele.

Hvad angår medieproduktionernes *virkning* skal ikke siges så meget her, men også denne side bør historikerne naturligvis interessere sig for. Gennem opinions- og receptionsanalyser kan virkningerne i hvert fald delvis kortlægges, og den viden, man herigennem kan opnå, kan så

²³ Dette er også Axel Bolvigs synspunkt, jvf. Bolvig: Op. cit., p. 211, p. 217.

kanaliseres tilbage til producenterne med henblik på at få en diskussion og forbedring af det, der bliver lavet. En større teknisk og teoretisk viden om, hvad det er medierne faktisk gør, når de fortæller historie i den ene eller anden form, kan også bidrage til at højne debatmiljøet og produktionsbetingelserne. Det hele kræver imidlertid en mere omfattende tilgang end den, som den klassiske historiografiske metode repræsenterer, en tilgang, der kombinerer historikerens teori og redskaber med medieanalysens.

På baggrund af RUCs tværfaglighed og især samarbejdet mellem studerende og forskere på kommunikationsuddannelsen og på historie har vi haft gode muligheder for at udvikle i hvert fald ansatser til sådan en type forskning. Men der er naturligvis lang vej igen, før man kan tale om, at de danske historikere har forstået behovet for at se på historien som andet end det, der med baggrund i kilderne kan fremstilles i skriftlig form. Og der er måske lige så lang vej igen, før medieteknokraterne forstår, at de er nødt til at bruge historiske eksperter, hvis formidlingen virkelig skal have substans. Det afgørende er dog nok at få begyndt.